

„Éljen az internacionalizmus! Éljen az egész világ!”¹

A Bánsági Köztársaság a sajtó és a visszaemlékezések tükrében

Bevezetés

A Bánsági Köztársaság története az I. világháború utáni összeomlás egyik sajátos epizódja. Mára a szakirodalom kisebb-nagyobb eltérésekkel egyetért abban, hogy Róth Ottó a köztársaságot mindenekelőtt azért kiáltotta ki, hogy a Bánságot a történelmi Magyarország területén belül tartsa. Ebbéli ténykedésében pedig elsősorban Temesvár (Timișoara, ma: Románia) magyar és német ajkú lakossága támogatta. Ettől függetlenül a Bánsági Köztársaság mégis többször feledésbe merült. Egyes kutatások szerint az, hogy a Bánsági Köztársaság a történettudomány fókuszán kívülre került, a régiónak a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, a Román Királyság és a Magyar Királyság közötti felosztásával magyarázható.² Az utóbbi években különböző folyóiratokban több olyan tanulmány is megjelent, amelyek megpróbálták feltárni a Temesvár-központú államformáció történetét. Annak ellenére, hogy ez az „állam” biztos „alapítási” dátummal rendelkezik, és mítosza ma is él, pontos végnapját nem lehet meghatározni. Utóbbi kérdésben általában kutatás- és kutatófüggő magyarázatok és érvrendszerek figyelhetők meg. A kutatók egy része – mint a szerb Toma Milenković vagy a magyar Kókai Sándor – a helyi magyar polgári hatalom elmozdításának napját (1919. február 20.) tekinti a bánsági állam végének.³ Ezzel ellentétes szempontot képvisel Mircea Rusnac helytörténész, aki a temesvári sztrájk kezdetét, február 21-ét tekinti a köztársaság utolsó napjának.⁴ Már ezekből a különböző, sokszor egymással is ütköző kutatási eredményekből is jól látszik a Bánsági Köztársaság történetének problematikus volta.

¹ Colović üdvözlí az egybegyűlteket. *Sloga*, 1918. január 4. 2.

² Toma Milenković: Banatska republika i mađarski komesarijat u Banatu: (31. oktobar 1918 – 20. februar 1919.). *Zbornik Matice Srpske za istoriju*, (1985), 32. 99–142.

³ Kókai Sándor: Illúziók és csalódások: A Bánsági Köztársaság. *Közép-Európai Közlemények*, 2. (2009), 2–3. 63–74.

⁴ Mircea Rusnac: A Bánsági Köztársaság (1918. október 31. – 1919. február 21.). In Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *Impériumváltás Erdélyben (1918–1920)*. Kolozsvár, Korunk Komp-Press – Iskola Alapítvány, 2020. 145–159.

A tanulmány azokra a kérdésekre keresi a választ, hogy a korabeli sajtóanyagok és visszaemlékezések megvizsgálásával megismerhető-e, feltárható-e a Bánsági Köztársaság története. Rekonstruálható-e az impériumváltásnak ez a regionális fejezete a különböző cikkek és írások alapján? Milyen ellentmondások figyelhetők meg a különböző források tanulmányozásával? Végül pedig hogyan jelent meg ez a történet az akkori sajtóban? Arra teszek tehát kísérletet, hogy a korabeli sajtótermékeket és a szemtanúk visszaemlékezéseit megvizsgálva a Bánsági Köztársaság történetének átfogóbb képét vázoljam fel. Az események elemzése előtt először röviden ismertetem a tanulmány felépítését, majd pedig a felhasznált forrásanyagot.

Az első részben bemutatom a köztársaság kikiáltását és az azt övező ellentmondásokat. Ezt követően vázolom a bánsági impériumváltás eseményeivel kapcsolatos egyéb kérdéseket. A harmadik részben a Bánsági Köztársaság végrehajtó szervének, a Bánáti Néptanácsnak a működését vizsgálom. Előjáróban kiemelendő, hogy maga a Bánsági Köztársaság jóval kevesebb említéssel szerepel a korabeli sajtó hasábjain, mint a Bánáti Néptanács. Ez azzal magyarázható, hogy az inkább a temesvári lakosság támogatását élvező Bánáti Néptanács sosem tudta kiterjeszteni hatalmát Temesvár városán túlra. Intézkedései válaszokat és megoldásokat próbáltak nyújtani az összeomlást követő hatalmi űr okozta problémákra – mint például a frontról hazatérő katonák garázdálkodására vagy a spontán kibontakozó parasztforradalom pusztításaira. Emellett a Néptanács számos szociális jellegű intézkedést is foganatosítani próbált. Tevékenysége azonban nem maradt zavartalan. A szerb hadsereg megérkezésével egy újabb hatalmi tényezővel kellett szembenéznie. Ennek megfelelően a dolgozat negyedik része a szerb megszállás különböző forrásokban való megjelenésével foglalkozik. A megszállás kiterjedésével a gazdasági kérdés sem kerülte el a lapok figyelmét, a Szent István-i állam „éléskamrájának” sorsa különösen foglalkoztatta a fővárosi lapokat. A gazdasági kérdések sajtóbeli visszhangját az ötödik fejezet ismerteti. Az írás utolsó előtti része a délvidéki nagy sztrájk sajtóvisszhangját tekinti át. Ennek bemutatása azért elengedhetetlen, mert szoros kapcsolatban áll a Bánáti Néptanács erőszakos leváltásával.

A 20. század eleji Bánság, akárcsak az ország többi régiója, nem szűkölködött sajtótermékekben.⁵ Ez a jelenség azzal az erősödő gazdasági pozícióval magyarázható, amelyben Temesvár – a „magyar Manchester” – ipari központként hangsúlyos szerepet játszott. Ettől függetlenül a médiapluralizmus nem csak a polgárosodó nagyvárosra volt jellemző: a kisebb városok – mint Nagybecskerek, Versec, Pancsova és Lugos – szintén saját napilappal rendelkeztek. A médián belüli sokoldalúságot ugyanakkor a régió etnikai sokszínűsége is befolyásolta, mivel a magyar mellett német, román és szerb nyelvű napilapok is megjelentek. A tanulmányban a bánsági sajtótermékek közül a nagybecskereki *Torontál*, a perjámosi *Südongarische Bürger-Zeitung* és a temesvári *Sloga* napilapot vizsgáltam meg. A *Torontál* 1872 óta jelent meg Nagybecskereken, Pleitz Ferenc Pál nyomdájában. Első szerkesztője a *Pesti*

⁵ Fleisz János: *Az erdélyi magyar sajtó története 1890–1940*. Pécs, Pannónia Könyvek, 2005.

Napló egykori munkatársa, Balás Frigyes volt. A lap 1892-ben vált napilappá. Alapításától kezdve mindvégig a vármegyei közigazgatás szárnyai alatt működött a kormánypárt helyi lapjaként.⁶ A *Südungarische Bürger-Zeitung* 1897-től jelent meg hetilapként Alois Pirkmayer nyomdájában, aki egyben a lap szerkesztője is volt. A lap hetente kétszer, vasárnap és csütörtökön jelentkezett, széles körű tájékoztatást nyújtva olvasóinak, szem előtt tartva a bánsági sváb lakosságot érintő ügyeket. A lap utolsó száma 1918. december 29-én jelent meg.⁷ A fent említett két laptól eltér a szerb nyelvű *Sloga*. Szerb sajtótermék ugyanis akkoriban sem Temesváron, sem a Bánságban nem jelent meg. Ezen próbált változtatni a temesvári Szerb Nemzeti Tanács. A lap létrehozásáról rövidesen a testület megalakulása után döntöttek. A rövid életű napilap a helyi szerb elit szócsöve és a nagyszerb ideológia szószólója volt.⁸ Az általam vizsgált fővárosi lapok a következők: *Az Est*, *Világ*, *Népszava*, *Budapesti Hírlap* és *Az Újság*. A lapok mellett tanulságosnak tartottam a korabeli szemtanúk emlékiratainak tanulmányozását is. Geml József temesvári polgármester, Josef Gabriel szociáldemokrata politikus vagy Svetozar Mošorski szerb szociáldemokrata vezető visszaemlékezéseinek köszönhetően az eseményekről árnyaltabb kép alakítható ki.

A médián belüli nyelvi sokszínűséget a kutatásban is megpróbáltam szemléltetni, ezért próbáltam magyar, német, szerb és román nyelvű sajtóforrásokat felhasználni. Ez viszont sokszor váratlan kihívások elé állított. Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) gyűjteménye a bánsági sajtót illetően töredékes, ami az 1918-as összeomlás fényében érthető. Kizárólag a *Südungarische Bürger-Zeitung* számai találhatók meg hiánytalanul, egészen az újság 1918 végi megszűnéséig. A *Torontál* napilap számai a Nagybecskereki Történeti Levéltár gyűjteményében olvashatók. A *Sloga* napilap fennmaradt számai (nagyjából egy tucatról van szó) pedig az újvidéki Matica Srpska könyvtárában találhatók. Román nyelvű napilapot sajnos nem sikerült felkutatnom, mivel az OSZK gyűjteményéből hiányoznak a lugosi kiadású *Drapelul* októberi és az azt követő hónapok példányai.

„Az emlékezetes október 31-ike”

A Bánsági Köztársaság alapítási mítosza a legtöbb forrás alapján megegyezik, azonban az események pontos kronológiai sorrendjével kapcsolatban akadnak eltér-

⁶ Németh Ferenc: *A nagybecskereki sajtó története (1849–1918)*. Újvidék, Forum, 2004. 30.

⁷ Heinrich Réz: *Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918*. München, Verl. für Hochschulkunde, 1935.

⁸ Szerb napilap Nagybecskereken és Temesváron. *Az Est*, 1918. december 14. 4.

⁹ Korda István: A huszéves „Bánati Köztársaság”, amely voltaképpen csak legenda volt és amelynek egyetlen tárgyi bizonyítéka egy Franchet D’Espèrey tábornokhoz intézett diplomáciai iratban található fel. Beszélgetés dr. Róth Ottóval a volt „Bánati Köztársaság” kormánybiztosával. *Brassói Lapok*, 1938. december 25. 7.

rések. A történetek bemutatása előtt érdemes egy pillantást vetni a forradalom előtti Temesvárra és a Bánságra. Temes vármegye központja az I. világháborút megelőző évtizedekben rohamos fejlődésen ment keresztül. Ipari központként egyre fontosabb helyre tett szert a magyar gazdaságban, de a nemzetközi piacra is sikerült betörnie. A gazdasági fellendüléssel párhuzamosan megfigyelhető a lakosság erőteljes polgárosodása is.¹⁰ Ez a fellendülés nem csak Temesvár esetében volt jelentős, a folyamat az egész Bánságra kiterjedt. A régió ipari és mezőgazdasági szerepe mellett elengedhetetlen megemlíteni egyes etnikai összetételét. Az 1910-es népszámlálási adatok szerint a Bánság több mint másfél milliós lakosságából 592 ezer volt román, 387 ezer német, 284 ezer szerb és 242 ezer magyar. A négy nagy nemzetiség mellett jelentős számban éltek még a vidéken szlovákok, katolikus bolgárok és egyéb kisebb népcsoportok, mint például horvátok, csehek. Az ortodox vallású románok Krassó-Szörény vármegyében alkottak többséget, ugyanakkor jelentős számban Temes és Torontál vármegyében is éltek. A szintén ortodox szerbek főleg a Bánság nyugati részében, Torontál vármegyében és Temes vármegye déli részén voltak helyi többségben. A túlnyomórészt római katolikus svábok, a szintén római katolikus és kisebb számban protestáns magyarok a három vármegyében szétszórtaan éltek. Emellett ez a két nemzetiség adta a városi polgárság jelentős részét. A régió központjában, Temesváron, a 72 ezer lakosból 31 ezer volt német, 28 ezer magyar, 7 ezer román és 3 ezer szerb.¹¹

Temesváron 1885-től közel három évtizeden át a bolgár származású Telbisz Károly volt a polgármester. Helyét a világháború előestéjén volt alkalmazottja, a német származású Geml József vette át, aki 1914. június 15-től egészen 1919. szeptember 4-ig állt a város élén.¹² A Temes megyei és temesvári főispáni pozíciót Kórossy György töltötte be, akit 1918 márciusában a hirtelen elhunyt Joannovits Sándor helyére neveztek ki.¹³ A városi munkásság már 1917 végén tüntetéssel fejezte ki elégedetlenségét a romló közellátás miatt, 1918 áprilisában és októberben pedig sztrájkokra került sor.¹⁴

A forradalom előestéjén, feltehetően október 28-án, Budapesten egy titkos találkozóra került sor. Több forrás is említést tesz erről az összejevetelről. Az összejevetelen a magyar szociáldemokrácia prominens tagjai, Kunfi Zsigmond és Bokányi Dezső mellett Kobek Kornél későbbi hadügyi államtitkár, Róth Ottó temesvári ügyvéd és Bartha Albert vezérkari alezredes is részt vett. Ekkor tanácsolták a Magyar Szociáldemokrata Párt (MSZDP) vezetőségi tagjai Róthnak és

¹⁰ Borsi-Kálmán Béla: *Ifj. Niameşny Mihály és a temesvári Levente-per (1919–1920)*. Budapest, Helikon, 2010. Vö.: Gulyás László: A Bánság a török kiűzésétől 1918-ig. In Horváth Gyula (szerk.): *Dél-Erdély és Bánság*. Pécs–Budapest, Dialóg Campus, 2009. 25–42.

¹¹ Gulyás (2009): i. m. 33.

¹² Geml József: *Emlékiratok polgármesteri működésem idejéből*. Timişoara, Helicon, 1924. 28.

¹³ Jakabffy Elemér – Páll György: *A bánsági magyarság húsz éve Romániában (1918–1938)*. Budapest, Studium, 1939. 12.

¹⁴ Jakabffy–Páll (1939): i. m. 10.

Barthának a köztársaság kikiáltását a végleges katasztrófa elkerülése érdekében, mivel a budapesti körök azt feltételezték, hogy sor kerülhet a déli vármegyék kiürítésére.¹⁵ A találkozóról bővebb információnk nincsenek, és az is kérdéses, hogy az említett források honnan szereztek tudomást róla. Ilyen pártvezetőségi zárt körű tárgyalásokról aligha lehetett tudomásuk. Október 30-án este, Temesvárra visszatérve, Bartha és Róth tanácskozássra hívták a város politikai elitjét. A megbeszélésen Kórossy főispán mellett Jakobi Kálmán munkáspénztári igazgató, az Országos Polgári Radikális Párt helyi tagja is megjelent. A történet ezen részének ellentmond a Bartha Alberttel készült interjú, aki csaknem egy évtizeddel később arról beszélt, hogy ő a debreceni királylátogatás után október 31-én érkezett vissza Temesvárra.¹⁶

Október 31-én délelőtt Kórossy főispán, miután értesítették a budapesti eseményekről, és felkérték, hogy csatlakozzon a Nemzeti Tanácshoz, értekezletet hívott össze a városházára. A városházán megtartott tanácskozáson megjelent Róth és Jakobi is. Róth ekkorra már budapesti kapcsolatai révén tudomást szerzett a fővárosi eseményekről.¹⁷ Mindeközben a vezető tisztek körében is értekezletet tartottak. Bartha Albert elmondása szerint őt Theodor Baron von Hordt hadtestparancsnok értesítette a király rendeletéről, amelyben a király felmentette a katonákat esküjük alól. A vezérkari alezredes beszámolója szerint kénytelenek voltak kihirdetni a táviratot, mivel arról már a sajtó is tudomást szerzett. A tiszti kaszinóban délelőtt 11 órakor került sor a tanácskozásra, amelyen már az egész tisztkar megjelent. Közvetlenül a tanácskozás előtt szerb és román bakák jelentek meg Bartha irodájánál, akik a különböző nemzetiségi katonatanácsok megalakulásáról tájékoztatták. Nem csak az egyszerű katonák fordultak a vezérkari alezredeshez. Maga Hordt és Spiess tábornok is Barthához fordult a tanácskozás előtt. „Hordt leült az én szobámban és legnagyobb csodálkozásomra kijelentette, hogy ő cseh honpolgár, tehát a cseh nemzeti tanácsnak rendeli alá magát. Én teljesen tanácstalan voltam, mivel Spiesz tábornok is kijelentette, hogy ő is azonnal utazik Erdélybe, mert ő meg szász” – emlékezett vissza Bartha.¹⁸ A későbbi hadügyminiszter elmondása szerint a tiszti értekezleten Theodor von Hordt kihirdette a táviratot, és elrendelte, hogy minden katona nemzetiségi alapon csatlakozzon a saját nemzeti tanácsához.¹⁹ Számos forrás beszámolója szerint Bartha Albert olvasta fel.²⁰ A tiszti kaszinóban ekkor már Róth Ottó is jelen volt. Róth Ottó saját visszaemlékezései szerint felszólalásában – amelyet a Jakabffy Elemér és Páll György szerkesztette *A bánási magyarság húsz éve Romániában* című könyv közölt – a következőket mondta:

¹⁵ Jakabffy–Páll (1939): i. m. 15. Vö.: Rusnac (2020): i. m. 145–159.

¹⁶ A debreceni királylátogatástól a temesvári forradalomig. *8 Órai Ujság*, 1927. december 25. 9.

¹⁷ Jakabffy–Páll (1939): i. m. 12. Vö.: Josef Gabriel: *Fünfundzwanzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung 1870–1920*. Timișoara, Schwäb, 1928. 81.

¹⁸ A debreceni királylátogatástól... (1927): i. m. 9.

¹⁹ A debreceni királylátogatástól... (1927): i. m. 9. Vö.: Geml (1924): i. m.

²⁰ Jakabffy–Páll (1939): i. m. 13. Vö.: Gabriel (1928): i. m. 81.

„Uraim, a köztársaság publikálva van. Kötelességünk, hogy lehetőleg a legbékésebben, a legrendesebben csináljunk mindent, hogy megmentjük, ami még menthető. Közelednek az antant-csapatok. Vigyázzunk, hogy ezt a kis földet, melyet reánk bízta, megtartsuk. Kérem az urakat, fájradjanak át a Városháza termébe, ahol a munkás-tanács és az itt megválasztandó katona-tanács összeül.”²¹

Róth említést tett a Bánáti Néptanácsról is. Azt kérte, hogy a különböző nemzeti tanácsok képviselőket küldjenek a transznacionális Bánáti Néptanácsba. A Bánáti Néptanács eszméje már a kezdetén sem aratott sikert. Emlékezetes eset, hogy Aurel Cosma, a helyi román politikai elit tagja – Róth elmondása szerint – már ekkor a következőket mondta: „Te Ottó, mi nem mehetünk veled! Mi román tisztek be kell, hogy várjuk a román Nemzeti Komité határozatát.”²² Róth visszaemlékezésének mindkét idézett részének ellentmond a *Temesvarer Zeitung* tudósítása az eseményekről. Mircea Rusnac helytörténész szerint Cosma már a tiszti gyűlésen kardját kihúзва Romániát élte. ²³

A Jenő herceg teret (ma: Piața Libertății) a tanácskozások alatt megtöltötte a Gyárvárosból és a külvárosokból bevezényelt tömeg. Josef Gabriel temesvári munkásmozgalmi vezető szerint a helyi szociáldemokrata elit már a délelőtti tanácskozások előtt a tüntetés megszervezése mellett döntött. A tüntetés számos forrás szerint túlnyomórészt békésen zajlott, amelynek egyedüli áldozata a Jenő herceg téren található Ausztria-szobor volt. Bartha Albert a vele készült interjúból ezzel ellentétben komoly károkról számolt be. Elmondása szerint a tömeg betörte a tiszti épületeinek ablakait, és az erkélyről a birodalmi zászlót is letépte. ²⁴

A polgári és katonai elit egy része a két gyűlést követően a városháza tanács-termébe vonult. Itt Geml polgármester és Kórossy főispán jelenlétében Franz Geistlinger helyi szociáldemokrata politikus Bartha katonai, valamint Róth polgári népbiztossá való kinevezését tanácsolta, amit a városházán összegyűlt kis csoport éljenzéssel fogadott el. ²⁵ A téren összegyűltek megnyugtatója érdekében Bartha Albert, majd Róth Ottó beszédet mondtak. A tömeg mindkét szónoklatot üdvözléssel fogadta. Róth Ottó beszédével kapcsolatban egyes források a köztársaság kikiáltását, mások az autonómia deklarálását, valamint a szabadság elterjesztését említik. ²⁶ A „köztársasági elnök” a következőképpen emlékezett vissza:

„Október 31-én a városháza erkélyéről kihirdettem a köztársaságot. Ebből a kihirdetett köztársaságból a köztudat azután »Bánáti Köztársaságot« csinált, holott erről nem volt szó.

²¹ Jakabffy-Páll (1939): i. m. 13.

²² Jakabffy-Páll (1939): i. m. 13.

²³ Rusnac (2020): i. m. 147.

²⁴ A debreceni királylátogatástól... (1927): i. m. 9.

²⁵ Gabriel (1928): i. m. 81. Vö.: Milenković (1985): i. m. 99–142.

²⁶ Korda (1938): i. m. 7. Vö.: Gabriel (1928): i. m. 82. Vö.: A debreceni királylátogatástól... (1927): i. m. 9.

Ugyanakkor megalakítottuk a Bánáti Néptanácsot, amely Bartha Albert vezérkari alezredest katonái, engem pedig polgári népbiztosnak választott meg.”²⁷

A tüntetés végén a téren megjelent a 61. temesvári gyalogezered, valamint a hadapródok zenekara, akik eljátszották a Himnuszt és a Marseillaise-t.²⁸

A két kulcsszereplő nyilatkozataiból is jól látszik a történet ellentmondásossága. Róth és Bartha az eseményeket követő években eltérően értelmezték a Bánsági Köztársaságot és szerepüket benne. A magyarázatokat pedig nagy valószínűséggel befolyásolta az adott politikai légkör, ahogy erre Marchut Réka is rávilágított tanulmányában.²⁹ A köztársaság mítoszokkal övezett kikiáltása kapcsán is eltérő narratívák találhatók. Christopher Wendt kutatásában arra a következtetésre jutott, hogy a köztársaság deklarálása esetében, tekintettel az országos zűrzavarra, nagy valószínűséggel Budapest és Temesvár közötti félreértésről van szó.³⁰ Kommunikációs problémákra pedig a későbbiekben is találunk példákat, amelyek jól ábrázolják az általános káoszt.

A Bánsági Köztársaság további történetének részletes bemutatása előtt elengedhetetlen a köztársaság karizmatikus kulcsfigurájának életét röviden összefoglalni. Róth Ottó életútjának jelentős részét homály fedi, életének csak legfontosabb stációi ismertek. Róth 1884. december 6-án született a Krassó-Szörény vármegyei Nagymutnokon. Középiskolai tanulmányait a szászvárosi Kuún Kocsárd Gimnáziumban végezte. Ezt követően jogot hallgatott Budapesten. Diplomája megszerzése után Temesváron nyitott ügyvédi irodát, és hamar csatlakozott a helyi szociáldemokrata párt munkájához.³¹ Josef Gabriel, Róth elvtársa, röviden ismerteti életútját könyvében, ahol kitér arra, hogy Róth 1904-ben érkezett Temesvárra, és azonnal bekapcsolódott a szervezett munkásság tevékenységébe. 1905–1906-ban tanulmányúton vett részt Berlinben, Párizsban és Zürichben. Külföldi tartózkodása alatt kapcsolatot teremtett a nyugati munkásmozgalom képviselőivel. Útjáról folyamatosan tájékoztatta otthoni elvtársait.³²

„Akkoriban a fogalmakat sűrűn és szívesen összezavarták”³³

A fenti idézet a Róth Ottóval készült interjúból olvasható. Csak egy egyszerű átvetető mondat, viszont a lényegénél ragadja meg a történések emlékezetét. A fogalomzavar,

²⁷ Korda (1938): i. m. 7.

²⁸ Gabriel (1928): i. m. 82.

²⁹ Marchut Réka: A Bánáti Köztársaság. *Rubicon Online*.

³⁰ Christopher Wendt: „Hungary – Republic: The King has Abdicated.” A Report from Timișoara/ Temesvár – November 1, 1918. *Nepostrans*, 2018. november 1.

³¹ Borsi-Kálmán (2010): i. m. 83–84.

³² Gabriel (1928): i. m. 82.

³³ Korda (1938): i. m. 7.

amelyre Róth Ottó húsz évvel később hivatkozott, már a történetekkel egy időben megjelent sajtótermékekben is tapasztalható.

A budapesti lapok többsége már másnap beszámolt a Temesváron történetekről. A *Népszava* november 1-jén Róth beszédéről írt, valamint arról, hogy a forradalom sikere vidéken is töretlen. Ezenkívül kiemelte, hogy Temesvár is csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz, s hogy az összegyűlt tömeg ledöntötte a Jenő herceg téren található Ausztria-szobrot. A *Világ* a köztársaság kikiáltásáról tett említést, míg *Az Újság* november 2-án számolt be először a Bánsági Nemzeti Tanácsról. Azt *Est* Bartha Albert érdemeit emelte ki a közbiztonság helyreállításában, s csak november 16-án tett először említést a Bánáti Néptanácsról. A *Budapesti Hírlap* november 5-én tudósított először a Bánáti Néptanács működéséről és összetételéről. A fővárosi lapok eltérő megnevezések alatt írtak a Bánsági Köztársaság végrehajtó szervezetről, de egyértelműen mindegyik esetében a Bánáti Néptanácsról van szó. A vidéki sajtó figyelmét sem kerülték el a történetek. A nagybecskereki *Torontál* napilap már másnap részletesen bemutatta az eseményeket:

„[...] Landau dr. hadnagy jelentette, hogy Temesvárról jön, ahol a katonai parancsnok lemondott, megalakult a katonatanács, amelynek Bartha vezérkari alezredes az elnöke. A néptanácsnak pedig Róth Ottó dr. temesvári ügyvéd az elnöke. Binder József a szociáldemokrata párt nevében beszélt. Bejelentette csatlakozásukat a nemzeti tanácshoz.”³⁴

Az idézet azért is érdemes kiemelni, mert tartalmazza a bánsági vármegyék közötti kapcsolatteremtési kísérlet mozzanatát, amivel a temesvári Néptanács eredménytelenül próbálkozott későbbi fennállása alatt. Az idézet továbbá azt is megemlíti, hogy Bartha Albert került a katonatanács élére, holott a vezérkari alezredes a katonatanácsok ádáz ellensége volt.³⁵ A pár soros említésen túl a *Torontál* aznapi száma egy másik rövid cikkben részletesen beszámolt a Néptanács alakuló üléséről. Megemlítette a Bánsági Köztársaság kikiáltását, valamint azt, hogy a Néptanács fegyverszüneti tárgyalásokat tervez kezdeményezni. A *Torontál* értesülései szerint a Bánáti Néptanács még aznap délután, október 31-én megtartotta első gyűlését. A Néptanácsban egyenlő arányban kaptak helyet a régió négy legnagyobb nemzetiségének – a románoknak, a németeknek, a szerbeknek és a magyaroknak – képviselői. Ezen a gyűlésen választották meg Róth Ottót polgári, Bartha Albertet pedig katonai népbiztossá (igaz, az erről tudósító cikk mindkét személy nevét helytelenül írta: Róth helyett Ráth, Bartha helyett pedig Berta olvasható). A továbbiakban a helyi lap figyelmét érthető módon a nagybecskereki események kötötték le: a városi nemzeti tanács megalakulása és annak csatlakozása a budapestihez.

³⁴ Nagybecskerek csatlakozása a nemzeti tanácshoz. *Torontál*, 1918. november 1. 2. Vö.: Mi történt az országban. *Torontál*, 1918. november 1. 3.

³⁵ Révész Tamás: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadsereg 1918–1919-ben*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019. 104.

Szintén a helyi események bemutatására összpontosított a német nyelvű perjámosi lap is. A *Südungarische Bürger-Zeitung* november 3-án tett először említést a Néptanácsról, ami azzal magyarázható, hogy csak hetente két alkalommal jelent meg. Maga a Bánáti Köztársaság kikiáltása nem keltett akkora feltűnést, a lap inkább a Bánáti Néptanács működésével foglalkozott.

„Nem politikai pártok, hanem nemzetiségek szerint”³⁶

Ha nem a Bánsági Köztársaságról szóltak a hírek, jogosan merül fel a kérdés, hogy miről. A Bánáti Néptanács sokkal többször tűnt fel a sajtóban. A Néptanács tevékenységének megvizsgálása előtt meg kell említeni a testület felépítését és elképzeléseit, amit a szakirodalom számos esetben figyelmen kívül hagyott.

A Néptanács működésének megértése több mint száz év távlatából nem könnyű, hiszen a korabeli források is ellentmondásos képet festettek róla. Sok helyen a központi Magyar Nemzeti Tanáccsal szembehelyezkedő szervezetként jelenítették meg, amely saját kül- és belpolitikát tervezett, máshol pedig a budapesti új hatalom helyi szervezeteként írtak róla.³⁷ Josef Gabriel temesvári szociáldemokrata vezető tolmácsolásában az október 31-i délelőtti tüntetések után, a délutáni tanácskozáson a Bánáti Néptanács kimondta csatlakozását Budapesthez. Gabriel elbeszélésének azonban ellentmond Geml József és a Jakabffy–Páll páros írása: mindkét forrás egy gyárvárosi esetről számol be, ahol Róth a fővárosi Nemzeti Tanács képviselőjének azt válaszolta, hogy őket nem érdekli és érinti Budapest semmilyen döntése, mivel már kikiáltották a Bánsági Köztársaságot.³⁸ Tekintettel azonban arra, hogy november 8-án Bartha Albert elfogadta a budapesti kormány teljes körű kormánybiztosi kinevezését, a Károlyi-kormány fennhatóságának elismerése egyértelmű.³⁹ Bartha hadügyminiszteri kinevezése után Róth Ottó is elfogadta kormánybiztosi kinevezését, sőt január végi rövid lemondása után február elején újra Budapesthez fordult a kinevezésért.

A Bánáti Néptanács megalakulását követő egyik első, október 31-i ülésén már a különböző nemzeti tanácsok delegáltjai is részt vettek. A Néptanács vegyes nemzeti összetétele Róth kijelentésében is megfigyelhető, aki már a tiszti kaszinóban arra kérte az alakuló nemzeti tanácsok képviselőit, hogy küldjenek majd tagokat a Néptanácsba.⁴⁰ Erről a gyűlésről részletes információk nem maradtak fent. Ezért is kérdéses, hogy a szerb és román képviselő, akik mindvégig a Néptanáccsal szemben helyezkedtek el, mennyiben voltak jelen a tárgyaláson. A testület még aznap pontokba

³⁶ Reorganisation des Banater Volksrates. *Südungarische Bürger-Zeitung*, 1918. november 21. 2.

³⁷ Jakabffy–Páll (1939): i. m. 13. Vö.: Gabriel (1928): i. m. 83. Vö.: Rusnac (2020): i. m. 145–159.

³⁸ Jakabffy–Páll (1939): i. m. 14. Vö.: Geml (1924): i. m. 93.

³⁹ Bartha a Délvidék kormánybiztosa. *Torontál*, 1918. november 9. 4.

⁴⁰ Jakabffy–Páll (1939): i. m. 13.

szedte a köztársaság kül- és belpolitikai elképzeléseit. Mindenekelőtt meg akarták akadályozni, hogy a Bánságból harctér legyen, és így Galícia sorsára jusson. Egyúttal pedig kiálltak a régió területi és gazdasági egysége mellett. A Bánáti Néptanács belügyek terén a közrend és a személyi és vagyonbiztonság fenntartását tűzte ki.⁴¹

Róth a Néptanács november 1-jei gyűlésén szigorú irányvonalak mentén határozta meg a testület további céljait. Rövid beszédében újra a közrend és a biztonság fenntartását hangsúlyozta, de azt is kiemelte, hogy a Néptanács távol fogja magát tartani a politikától. Ezen a gyűlésen egy 20 fős végrehajtó tanács létrehozása mellett döntöttek. A végrehajtó tanács keretein belül különböző hivatalok alakultak, amelyek élére Róth saját embereit nevezte ki. Létrejött a Népjóléti Hivatal, élén Somló Lipóttal, míg az Állami Munkaközvetítő Hivatalt Eugen Reich vezette. A Népbiztosi Hivatal irányítását Mladen Stanaćevre és Traian Novacra bízta.⁴² Traian Novac kapcsán megemlítendő, hogy azon szociáldemokrata román nemzeti-ségi politikusok közé tartozott, akik aktívan kampányoltak a gyulafehérvári gyűlés döntése és a Romániával való egyesülés ellen.⁴³

A fővárosi és bánsági újságok arról számoltak be, hogy a Néptanácsban a régió négy nagy nemzetisége egyenlő arányban fogja magát képviseltetni. Az újságok értesüléseivel részben ellentétes Josef Gabriel beszámolója. Gabriel a Néptanácsról sokkal árnyaltabb képet fest, amelyben nem pusztán csak a nemzetiségi képviselők voltak jelen. Visszaemlékezése szerint a tanács 190 tagból állt, ebből 20 helyet kaptak a városvezetés tagjai, 60-at a katonatanácsok (minden egyes nemzetiség 15-15 helyet), a munkásság 40 helyet tudhatott magáénak, 70 hellyel pedig a különböző politikai pártok képviseltették magukat.⁴⁴

A Bánáti Néptanács első intézkedése a statárium kihirdetése volt Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegye területén. Az erről szóló határozat német nyelven a *Südungarische Bürger-Zeitung*ban, magyar nyelven pedig a *Torontál* lapjain volt olvasható, de az intézkedésről a fővárosi sajtó is beszámolt.

„A Bánáti Néptanács elrendeli ezennel a statáriumot a Torontál-, Temes-, és Krassó-Szörény-vármegyék és az ezen vármegyék területén lévő városokban, akár polgári, akár katonai egyének által elkövetett összes, a személyi- és vagyonbiztonságot veszélyeztető bűncselekményekre. A Bánáti Néptanács felhív ennél fogva minden polgári és katonai egyént, hogy a most jelzett bűncselekmények elkövetésétől óvakodjék, mert aki a fenti területen ezeknek a bűncselekményeknek bármelyikét 1918. november hó 5-től kezdődőleg elköveti: a Bánáti Néptanács által egyidejűleg rendszeresített négy polgári és négy katonai bíróból összeállított bíróság elé kerül és halállal bünhődik. Kelt Temesvárott, 1918. évi november hó 3-án. A Bánáti Néptanács, Bartha Albert s.k. Róth Ottó s.k.”⁴⁵

⁴¹ Gabriel (1928): i. m. 80–81.

⁴² Gabriel (1928): i. m. 83–84.

⁴³ A válság megoldása felé. *Népszava*, 1918. december 12. 4. Vö.: A román Internacionalista szocialisták külön köztársaságot akarnak. *Népszava*, 1919. január 2. 4.

⁴⁴ Gabriel (1928): i. m. 83.

⁴⁵ Statárium egész Torontálmegyében. *Torontál*, 1918. november 6. 2. Vö.: Standrecht. *Südungarische Bürger-Zeitung*, 1918. november 7. 1.

A statáriumról szóló hír egy másik cikkben is megjelent a *Torontál* aznapi számában. Itt egyszerre hivatkoztak a Néptanács intézkedésére, amelyet a nagybecskereki Nemzeti Tanács is elfogadott, s egyben kérték a lakosságtól annak betartását.⁴⁶ Nagybecskereken tehát a Bánáti Néptanácsot – a városi Magyar Nemzeti Tanács mellett – hatalmi szervnek tekintették. Kirívó érdekesség, hogy a Bánáti Néptanács szűk mozgásterének ellenére a statárium áldozatai, amelyekre a jelenlegi kutatások hivatkoznak, kizárólag Torontál megyei illetőségűek. A statárium megszegése miatt a Torontál vármegyei Melencén, Kumánon és Törökbecsén 68 személyt végeztek ki.⁴⁷

A statárium kihirdetésére mindenekelőtt a november elején a Bánságon végigsöprő erőszakhullám megfékezése érdekében volt szükség.⁴⁸ A frontról hazaérkező katonák ugyanis Temesvárt sem kerülték el. Míg a város lakossága október 31-én többnyire békés tüntetés mellett a köztársaságot ünnepelte, november 1-jén a harcterről, valamint a hátszorból hazaérkező katonák és volt hadifoglyok feldúlták a várost. Az újságok beszámolója szerint a fosztogatók még a Korona szállót is romhalmazzként hagyták maguk után.⁴⁹ Bartha Albert végül három szakasz hadapróddal tudta megfékezni a rombolást.⁵⁰

Zavargásokra ezenkívül a Krassó-Szörény vármegyei Resicabányán is volt példa. Itt a szabadságolt katonák mellett a lakosság is kivette a részét a pusztításból. Boltokat törtek be és raboltak ki, a zendülésnek a katonaság közbeavatkozása vetett véget. Fehértemplomban szintén katonák törtek be a villamostelepre, és elvágták a távíróvezetéseket. Kisgyén Nopcsa báró kastélyát,⁵¹ Écskán a Pallavicini-birtokot rabolták ki.⁵² A legbizarrabb eset Facsádon történt, ahol repülőgépből bombákat dobtak a zavargó tömeg közé.⁵³ A birtokosok mellett sokszor a köztisztviselői réteg is a támadások célpontjába került.

A Bánságot megrázó erőszakhullám elemeiben nem különbözött az ország többi részén megfigyelhetőtől.⁵⁴ Horvátországhoz, Szlavóniához vagy épp a Szerémséghez hasonlóan itt is „zöld káderek” alakultak. Ezen katonaszökevények egy

⁴⁶ Erélyes rendszabályok Torontálmegyében. *Torontál*, 1918. november 6. 2.

⁴⁷ Bogumil Hrabak: *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslavenskim zemljama 1914–1918*. Novi Sad, Filozofski fakultet, Institut za istoriju, 1990. 309.

⁴⁸ Milenković (1985): i. m. 99–142. Vö.: Kővágó László: *A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben*. Budapest, Akadémiai, 1964. 163.

⁴⁹ A helyzet a vidéken. *Az Újság*, 1918. november 5. 4.

⁵⁰ Jakabffy-Páll (1939): i. m. 15.

⁵¹ Rendcsinálás a vidéken. *Budapesti Hírlap*, 1918. november 9. 8.

⁵² Hrabak (1990): i. m. 308.

⁵³ A vidéken is rendet teremtenek. *Népszava*, 1918. november 9. 8.

⁵⁴ A zöld káderekről és az erőszakhullámról részletesen lásd: Hrabak (1990): i. m. Vö.: Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története*. Budapest, Jaffa, 2018. Vö.: Révész (2019): i. m. Vö.: Jakub S. Beneš: A „zöld káderek” és Ausztria–Magyarország összeomlása 1918-ban. *Ponthes. Határ – Változás – Átmenet*. (A PTE BTK Történettudományi Intézetének Évkönyve. 3.) Pécs, PTE BTK Történettudományi Intézet, 2020.

része a Bánság délnyugati vadregényes részében, a Verseci-hegységben és a Delibláti-homokpusztában húzta meg magát. A Jakub S. Beneš történész által megkülönböztetett kategóriák mindegyikére található példa ebben a régióban is. A legtöbb közülük a hagyományos dezertőr volt, így például Padén a szerb és magyar katonák együtt tengették napjaikat. A zöld káderek csoportjai között azonban a banditatípus is megtalálható. Számos helyen Robin Hood-i szerepben raktárakat feltörve tűzifát és gabonát osztottak szét a lakosság között.⁵⁵ A társadalmi forradalmár kategóriában is találunk bőven példát. Ide sorolhatjuk a Kusics és Néaraaranyos falvakban tanyázó szocialista zöld kádereket: ők saját köztársaságukat is kikiáltották.⁵⁶

Bartha Albert nem töltötte be sokáig kormánybiztosi pozícióját, mivel Linder Béla menesztésével ő került a hadügyminisztérium élére. Helyét Róth Ottó vette át, akit a kormány november 23-án hivatalosan is teljes körű kormánybiztossá nevezett ki. A *Torontál* november 23-i száma a pozíciócsere mellett többek között a Bánsági Közélelmezési Kormánybiztosság megszűnéséről is beszámolt. A közélelmezés megszervezésére és megoldására a Néptanács a szerb hadsereg november 17-i, temesvári bevonulása után is kereste a megoldást.⁵⁷ A közélelmezés és a közellátás a Bánságban is komoly problémákat okozott. Róth a megoldás érdekében a francia tisztikarhoz is segítségért fordult. 1919 januárjában a sajtó értesülései szerint Paul-Prosper Henrys tábornok ígéretet tett a megszállt területek egységes közellátásának megszervezésére.⁵⁸ A legnagyobb gondokat Temesváron a szénellátás okozta. A szénínség a városi gyárak leállásával fenyegetett, ugyanakkor a vasúti forgalom is kénytelen volt részben emiatt szünetelni. A szénhiány megoldására még Henri Berthelot tábornok is ígéretet tett a fővárosi lapok értesülései szerint.⁵⁹

A Bánáti Néptanács – a felesleges vérontás elkerülése érdekében – jogi kérdésekben is új rendeleteket hozott: például ezentúl nem lehetett bírósági döntés nélkül kivégzést végrehajtani.⁶⁰ Újabb intézkedések jelentek meg november 23-án: többek között szabályozták a boltok, az éttermek és a kávéházak nyitvatartási idejét. A rendelet értelmében a boltoknak este hatkor, az éttermeknek nyolckor, a kávéházaknak pedig tízkor be kellett zárniuk. Felmerül a kérdés, hogy ez mennyiben a Néptanács önálló döntése volt, és mennyiben befolyásolta a határozatot a szerb megszálló vezetés. A rendeletről a *Torontál* tudósított, és a cikk alapján az új nyitvatartást Nagybecskerekben is alkalmazni tervezték. A Bánáti Néptanács hatalma Temesváron nem érvényesült, a szerb hadsereg viszont november végére a régió jelentős részét megszállva tartotta.

⁵⁵ Hrabak (1990): i. m. 304–308.

⁵⁶ Hrabak (1990): i. m. 304–308.

⁵⁷ A Bánát élelmezése. *Torontál*, 1918. november 23. 2.

⁵⁸ Egységes közellátás a megszállt területen. *Népszava*, 1919. január 2. 3.

⁵⁹ Berthelot tábornok szemet ígér. *Az Est*, 1918. december 31. 5. Vö.: Berthelot útja Magyarországon, Temesvárott és Aradon. *Budapesti Hírlap*, 1918. december 31. 4.

⁶⁰ Megszűnik a temesvári közélelmezési kormánybiztosság. *Torontál*, 1918. november 15. 3. Vö.: Róth Ottó dr. kormánybiztosi megbízatása. *Torontál*, 1918. november 15. 3. Vö.: A fosztogatások felett Temesvárott ítéleznek. *Torontál*, 1918. november 15. 3.

Róth további rendeletében kötelezte magát, hogy a Néptanács vállalja a megszálló szerb hadsereg ellátását. Az utazások lebonyolítását előzetesen a Néptanáccsal kellett egyeztetni. A *Torontál* hasábjain megjelent utolsó tájékoztatás a Bánáti Néptanács intézkedéseiről a december 24-i lapszámban olvasható. A cikk az új nyitvatartásról írt, a kávéházak immár éjfélig, míg a mozik este tizenegyig nyitva tarthattak.⁶¹

A *Südongarische Bürger-Zeitung* a *Torontál*hoz hasonló sémát követett. A hetente kétszer jelentkező lap ugyan november 3-án beszámolt a Bánáti Néptanács megalakulásáról,⁶² de sokkal fontosabbnak tartotta megemlíteni a tiszavirág-életű Hadik-kormány⁶³ nemzetiségi biztosának posztjára szánt Kaspar Muth elleni tiltakozást. Muth magyarbarátsága ugyanis közismert volt a svábság körében.⁶⁴ Ezenkívül a lap a statáriumról szóló rendelet német nyelvű változatát is közölte. A *Südongarische Bürger-Zeitung* november közepén a Néptanács által szabályozott devizák beváltásáról is tájékoztatta a lakosságot,⁶⁵ de beszámolt az újvidéki Nagy Népgyűlés döntéséről is, arról, hogy a magyarországi délszlávok képviselői kimondták az elszakadást Magyarországtól, és csatlakoztak a formálódó délszláv államhoz.⁶⁶ Ezután a lap csak december 12-én tudósított ismét a temesvári szervezet ügyeiről. Közölte a Bánáti Néptanács rendeletét, amelyben az a munkához való visszatérést kérte a lakosságtól – különösen a mezőgazdasági dolgozóktól –, nyomtatékosítva, hogy aki nem teljesíti kötelességét, azt a Néptanács kitoloncolja a Bánság területéről.⁶⁷ A rendeletek az élet minden területére kiterjedtek, ám mint látható, jelentős részüik szociális jellegű volt. Például már a legelején kényszeradóztatást szándékozott a Néptanács bevezetni 400 000 korona előteremtésére.⁶⁸ A Néptanács egyik további szociális jellegű intézkedése volt a leszerelő katonákat és a nincsteleneket ellátó Népáruház felállítása, amely állítólag még a két világháború között is működött.⁶⁹

„Egy népáruház. Róth Ottó kormánybiztos kezdeményezésére és a Kereskedelmi és Iparkamara együttműködésével Temesváron egy nagy népáruház kerül felállításra. Ebben a leszerelt katonák és más nincstelenek számára ruhák és egyéb szükséges cikkek kerülnek

⁶¹ Temesvárott éjfélkor van záróra. *Torontál*, 1918. december 24. 2.

⁶² Die Konstituierung des Banater Volksrates. *Südongarische Bürger-Zeitung*, 1918. november 3. 3.

⁶³ A gróf Hadik János vezette kormányt a király 1918. október 29-én nevezte ki, ám az őszirózsás forradalom eseményei miatt kénytelen volt lemondani. Erről lásd: Hatos (2018): i. m. 136–137.

⁶⁴ Die Sozialdemokraten gegen den neuen Ministerpräsidenten. *Südongarische Bürger-Zeitung*, 1918. november 3. 1.

⁶⁵ „Einschränkung des Einwechsels fremder Gelder. Der Banater Volksrat hat die [olvashatatlan] Bankinstituts angewiesen, das Einwechseln fremder Gelder einzuschränken. Beim Einwechseln sind folgende Kurse maßgebend: Mark 140, Rubel 150, holl. Gulden 300, schwedische Krone 220, norwegische Krone 100, dänische Krone 220. Die übrigen Kurse wird [olvashatatlan] zeitweise feststellen.” *Südongarische Bürger-Zeitung*, 1918. november 21. 2.

⁶⁶ Der serbische Nationalkongress proklamiert die Losreisung von Ungarn. *Südongarische Bürger-Zeitung*, 1918. december 1. 2.

⁶⁷ Wer nicht arbeiten will, wird abgeschoben. *Südongarische Bürger-Zeitung*, 1918. december 12. 2.

⁶⁸ Temesvár kényszerszegadózttatása. *Torontál*, 1918. november 6. 3.

⁶⁹ Gabriel (1928): i. m. 86.

a Bánáti Néptanács által megállapított árak mellett, esetleg még megvásárlási ár alatt, eladásra. Az eladásra a Bánáti Néptanács által kiadott tanúsítvány értelmében kerül sor.”⁷⁰

A *Südungarische Bürger-Zeitung* két nappal szilveszter előtt még említést tett a Bánáti Néptanács átalakításáról, amittől a régió 1,5 milliós lakosságának arányosabb képviseletét remélték. Az intézkedés értelmében 10 ezer fő után kerülne be egy-egy képviselő a 150 fős népparlamentbe.⁷¹ Vagyis a nemzetiségi viszonyok alapján a legszámosabb népcsoportot, a románságot 50 fő képviselné, amiből 40 polgári és 10 szociáldemokrata lenne, a szerbek esetében ez 40 főt jelentene, 35 polgári és 5 szociáldemokrata képviselővel, ehhez csatlakozna a svábság köreiből 20 polgári és 16 szociáldemokrata delegált, a magyarokat pedig 12 polgári és 10 szociáldemokrata képviselné a parlamentben. Érdekesség – legalábbis a lap értesülései szerint –, hogy a temesvári zsidóságot külön nemzetként határozták meg – ők egy-egy helyet kaptak volna a testületben.⁷²

A *Népszava* értesülései mellett *Az Est*nek még a jövőbeli képviselők fizetéséről is sikerült tudomást szereznie: eszerint a temesvári képviselők 30, az ingázó delegáltak 50 korona napidíjat kaptak volna. A tervek szerint a népparlament 15 tagú végrehajtó bizottságot – egyfajta kormányt – alakított volna, amelynek tagjai havi 1500 korona bérezésben részesültek volna.⁷³

A *Brassói Lapok* hasábjain két évtizeddel később is lehetett olvasni a Bánsági Köztársaság intézkedéseinek haladó szellemű voltáról Róth Ottó tolmácsolásában:

„Visszatérve a »Bánáti Köztársaság« rövid, de változatos történetére, meg kell állapítani, hogy a bánáti néptanács a válságos időkben széleskörű tevékenységet fejtett ki. Ingyen utaltatott ki szegények számára élelmiszert és tűzifát januárban a munkanélküliek számára ingyen konyhát állítatott föl. A városi üzemeknél bevezették a nyolc órás munkaidőt és a munkások hármas turnusban való foglalkoztatását. Ipari munkaházakat építettek és a köztisztviselők házbérfizetését felfüggesztették. Elhatározták a »Népegészségi Intézet« felállítását, népszámlálást rendeztek. Ekkor váltották meg a temetkezési vállalatot, és határozták el a díjak maximalizálását. A tervek jó része csak terv maradt.”⁷⁴

A többi sajtóorgánummal ellentétben a *Sloga* szerb napilap csupán egyetlen említést tett a Bánáti Néptanácsról. A *Slogát* a Szerb Nemzeti Tanács alapította, ezért

⁷⁰ Magyar fordítás: Molnár Csongor. „Ein Volkswarenhaus. Über Initiative des Regierungskommissärs Dr. Roth und unter Mitwirkung der Handels- und Gewerbekammer wird in Temesvár ein großes Volks-Warenhaus errichtet werden. In diese werden abgerüstete Soldaten und andere Mittellose Kleider und andere notwendige Bedarfsartikel zu dem von Banater Volksrate festgelegten Preisen, eventuell sogar unter dem Einkaufspreis, erhalten. Der Verkauf wird auf Grund und durch den Banater Volksrat auszustellendes Zertifikat erfolgen.” *Südungarische Bürger-Zeitung*, 1918. december 15. 3.

⁷¹ Reorganisation des Banater Volksrates. *Südungarische Bürger-Zeitung*, 1918. december 15. 2.

⁷² Die Judenschaft Südungarns für die jüdische Nationalautonomie. *Südungarische Bürger-Zeitung*, 1918. november 17. 2.

⁷³ Népparlamentté alakítják át a bánáti néptanácsot. *Az Est*, 1919. január 1. 5.

⁷⁴ Korda (1938): i. m. 7.

elsősorban a szerb nemzeti érdekeket igyekezett szolgálni, a nagyszerb ideológia irányvonalai mentén.⁷⁵ A fennmaradt példányokban jól nyomon követhető a szerb hadsereg helyi ténykedése, akárcsak a temesvári Szerb Nemzeti Tanács működése. 1919. január 4-én feltehetően egy újrakezdés napján Róth Ottó is köszöntötte a szerb hadsereg ezredesét, Nikola Colovićot. A *Sloga* tudósítója szerint Róth a következő szavakat intézte az ezredeshez:

„A Bánát minden nemzete nevében köszöntjük, ezredes úr. Mi, megteremtettük a saját demokratikus köztársaságunkat, és azon dolgozunk, hogy minden nemzet: magyar, német, szerb és román egyenlő demokratikus jogokat kapjon: a mi ideálunk a világ minden nemzetének testvérisége, egyenlősége. Éljen az internacionalizmus! Éljen az egész világ!”⁷⁶

Legalább ennyire értékes információkkal szolgálnak Geml József és Josef Gabriel írásai is. Geml József polgármester mindvégig nyomon követte a Néptanács munkáját, és erről alapos feljegyzéseket is készített. Ezeknek köszönhetően a Bánáti Néptanács további széles körű rendelkezéseire derült fény. A feljegyzések alapján a Róth Ottó vezette szervezet átfogó intézkedéseket próbált foganatosítani a társadalmi élet minden terén. Legtöbb intézkedésük azonban továbbra is szociális jellegű maradt. Oktatáspolitikai terén – amellett, hogy a spanyolnáthára hivatkozva meghosszabbították a vakációt – az igazgatói állások megszüntetését tervezték. Helyükre igazgatói tanácsok kerültek volna egyéves megbízással. Az oktatásban és a hivatalban dolgozók számára segélyeket próbáltak folyósítani. A Bánáti Néptanács működésének rövid ideje alatt Temesváron egy népszámlálást is lebonyolított. A népszámlálás megszervezése kapcsán Gemlhez, a város egykori statisztikusához fordultak. A polgármester csatlakozva jegyezte meg, hogy a népszámlálásban nyújtott segítsége ellenére a végeredményről nem személyesen, hanem a lapokból értesült.⁷⁷ Josef Gabriel a Bánáti Néptanács munkanélküli-segélyét és a munkásotthonok kialakítását emelte ki emlékirataiban. A segély minden munkás és tanuló munkás számára igényelhető volt. Jelentkezni december 2-tól lehetett, és december 7-én már folyósították is az első összeget. A segély férfiak számára heti 10, nők esetében heti 7 koronát tett ki Gabriel elmondása szerint.⁷⁸ A nagybecskereki Svetožar Mošorinski visszaemlékezései szerint 1919 januárjában érkezett meg Temesvárra az MSZDP vezetőinek utasítására. Elmondása szerint főként agitációs munkát végzett a régióban. A bánsági településeket járva az autonómiáról és a Bánsági Köztársaság önállóságáról győzködte a lakosságot, összhangban a budapesti kormányzat

⁷⁵ A nagyszerb ideológia ugyanakkor nem akadályozta a kiadót abban, hogy a nyomtatást a Csendes-fivérek nyomdájára bízta. Működése főleg Temesvárra korlátozódott.

⁷⁶ Colović üdvözl... (1918): i. m. 2.

⁷⁷ Geml (1924): i. m. 105–115.

⁷⁸ Gabriel (1928): i. m. 83–84.

céljaival.⁷⁹ A temesvári Szerb Nemzeti Tanács tagjai ugyanakkor árulókként tekintettek a Néptanácsban helyet foglaló szerbekre.⁸⁰

1919 januárjára azonban jelentősen megváltoztak a politikai viszonyok. Temesvár szerb megszállását követően a Bánáti Néptanács fokozatosan veszített súlyából, már november közepén olvashatunk a *Torontál* lapjain a Néptanács közleményéről, amelyben egy átmeneti „hármass kormányzásról” esik szó, a megszálló hadsereggel és a temesvári Szerb Nemzeti Tanáccsal együttműködve.⁸¹

„Senkinek sem lesz bántódása”⁸²

A szerbek Franchet d’Espèrey, a francia Keleti Hadsereg parancsnoka utasítására már 1918. október és november fordulóján megkezdték bevonulásukat a déli vármegyékbe. Živojin Mišić vajda csapatai november 5-én szállták meg Zimonyt és Pancsovát, majd november 6-án Fehértemplomot, végül november 13-án elérték Szabadkát is. Temesvárra és Nagybecskerekre november 17-én vonultak be. Ezzel a szerb hadsereg tulajdonképpen már a belgrádi konvenció november 13-i aláírása előtt kész helyzetet teremtett.⁸³

A szerb csapatok megjelenése nagyobb figyelmet váltott ki a sajtóban, mint a Néptanács működése, a megszállásról való tudósítás viszont nem bizonyult egyszerű feladatnak. Példaként érdemes megnézni a *Torontál* november 6-i számát, amely elsősorban a Károlyi-kormány belgrádi utazásáról számolt be, de nem hagyta figyelmen kívül a bevonuló szerb csapatokat sem. A címlap egyik további cikkében még arról írtak, a „legilletékesebb helyről eredő információ szerint”, hogy a szerb hadsereg megállt a Száva–Duna vonalánál, majd a katonák hazaindultak a sokéves háborúskodás után.⁸⁴ A következő cikkben, közvetlenül az előbbi alatt, azonban már Szávaszentdemeter megszállásáról lehet olvasni, ahol „[a] horvát nemzeti tanács megkérte a szerbeket egész Jugoszlávia megszállására”.⁸⁵ A haditudósítás nem állt meg ennél a két cikknél. A következő oldalon az Újvidék alatt állomásozó antant-csapatokról írnak.

⁷⁹ Svetozar Mošorinski: Učešće u Banatskoj republici i u Komuni u Budimpešti 1919. *Zbornik matice srpske za društvene nauke*, 22. (1959). 150–157.

⁸⁰ A Bánáti Néptanács szerb tagjai a szervezett munkásság soraiból érkeztek, akik érthető módon támogatták Róth elképzeléseit. Mladen Stanačev Róth titkára lett. Részletesen lásd: Kővágó (1964): i. m. 163.

⁸¹ Roth Ottó dr. a Bánát kormánybiztosa. *Torontál*, 1918. november 23. 1.

⁸² A bevonuló szerb csapatok parancsnokánál Versezen. *Az Ujság*, 1918. november 13. 7–8.

⁸³ A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, Napvilág, 2004. Vö.: Hornyák Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*. Újvidék, Forum, 2004; Milenković (1985): i. m. 99–142.

⁸⁴ A déli helyzet. *Torontál*, 1918. november 6. 1.

⁸⁵ Mitrovica megszállása. *Torontál*, 1918. november 6. 1.

A Bánságra mindkét szövetséges állam, a román és a délszláv királyság is igényt tartott. Belgrád elsősorban azokat a területeket követelte, ahol jelentős szerb lakosság élt, így Torontál vármegyét, Temes vármegye jelentős részét és Temesvárt, a dél-magyarországi szerbség egyik szellemi központját. A szerb diplomácia a két állam közötti határt az Orsova–Lippa vonalon vizionálta. Bukarest a Bánság egész területét követelte, egészen a Tisza vonaláig. Célja megvalósításában az 1916-os bukaresti titkos szerződésben ígért garanciákra támaszkodott. A két állam konfliktusának elfajulása a fegyveres összetűzés kitörésével fenyegetett. A két ország ellentétének rendezése a párizsi békekonferencián komoly fejtörést okozott a nagyhatalmak képviselőinek.⁸⁶

A sajtó által megszólított szerb parancsnokok általában igyekeztek meggyőzni a helyieket érkezésük békés jellegéről. Erről a magatartásról árulkodik *Az Ujság* által készített interjú Dušan Dodić vezérkari őrnaggyal is, amelyben a szerb katonatiszt a szerb hadseregről, mint a demokrácia őrájáról beszélt. Az őrnagy továbbá elmondta, hogy a polgári hatalmat a helyén hagyja, s ha a nép úgy akarja, akkor a temesvári Néptanácsot is. A nemzetőrség ügyében még nem hozott döntést, viszont ha nem talál benne semmi ellentmondást, akkor az ellen sem fog fellépni. A tudósító szerint Dodićot az interjú alatt értesítették a német fegyverszünetről, amelyre örömmel telve reagált, kijelentve: „A szerbek megverték az egész világot!”⁸⁷ Dodićéhoz hasonló érvelés figyelhető meg a Nagybecskerekre bevonuló Dragutin Ristić ezredes köszöntőjében is. „Az ezredes egyébként is hangoztatta, hogy a magyar mindig barátságban élt a szerbbel, most is azt akarják a szerbek, hogy olyan legyen megint az élet velünk, közvetlen szomszédaikkal, mint Milán király idejében volt.”⁸⁸

Nagybecskerekén a szerb előőrsök érkezését már november 15-én várták. A bevonulásra végül november 17-én este került sor. A helyi Magyar Nemzeti Tanács nevében Várady Imre nagybecskereki ügyvéd, függetlenségi párti politikus, a Szerb Nemzeti Tanács nevében pedig Slavko Županski későbbi szerb főispán, valamint Strósz Béla alpolgármester mondott beszédet. A baráti köszöntő ellenére a szerb hadsereg megérkezésével a szerb elit azonnal magához ragadta a helyi polgári hatalmat. A hivatalok élére pedig saját embereit nevezte ki.⁸⁹ Várady Imre hiába fejezte ki tiltakozását a belgrádi katonai konvenció megszegése miatt. Ristić a hatalom leváltása mellett számos rendeletet hozott a polgári lakosság számára. Ezek közül a 4826-os számú rendeletét részletesen közölte a *Torontál* december 13-i száma. A rendelet első pontja a „henyélés” elkerülése érdekében mindenkit munkára szólított

⁸⁶ Slobodan Bjelica: Srpsko-rumunski spor oko Banata u Prvom svetskom ratu. In Vladislav Puzović (szerk.): *Pravoslavni svet i Prvi svetski rat*. Beograd, 2015. 482.

⁸⁷ A bevonuló szerb csapatok parancsnokánál Verseczen. *Az Ujság*, 1918. november 13. 8.

⁸⁸ A szerbek Nagybecskerekén. *Világ*, 1918. november 30. 3.

⁸⁹ Hivatalok új vezetőikkel. *Torontál*, 1918. november 23. 2. Vö.: Kinevezések. *Torontál*, 1918. december 24. 1.

fel. A második pont a szerb hadsereg alakulatai között terjedő agitáció elleni fellépést részletezte – például eljárást terveztek a röplapok terjesztőivel szemben.⁹⁰

Nagybecskerekén a hatalomváltásra a szerb csapatok bevonulásával azonnal sor került. Ez a folyamat Temesváron egy kettős kormányzást eredményezett. A Bánáti Néptanács számos ügyben kénytelen volt egyeztetni a szerb tiszttal. A bevonulással a szerb csapatok a vasúthálózatot is felügyeletük alá kerítették, így a regionális forgalomról is ők döntöttek.⁹¹ A vasúti forgalom természetesen az árucserére is kiterjedt. A lapok értesülései szerint ebben az esetben mindkét szerv, a Bánáti Néptanács és a szerb térparancsnokság engedélyére szükség volt. „Árukat, élelmiszereket a demarkációs területekről csak Róth Ottó kormánybiztos engedélyével lehet elszállítani. Kívülről még a verseci és a temesvári katonai parancsnokság adhat szállítási engedélyt” – állította *Az Ujság*.⁹² A szerb parancsnokság nem csak kereskedelmi és közlekedésügyi kérdésekben döntött. A megszállt Bánság területén december közepére már mindennaposá váltak a szerbek és a románok közötti ellentétek. A szerb térparancsnok december közepén minden politikai célú gyűlést betiltott Temesváron,⁹³ az újságokban pedig számos cikk olvasható a két ország katonái és a helyi lakosság közötti összetűzésekről.⁹⁴

„Bánát búzájáért”⁹⁵

A napilapok figyelmét nem kizárólag a megszállás kötötte le. A szerb hadsereg bevonulásával a déli vármegyék kapcsolata az ország többi részével szinte teljesen megszűnt. A sajtó nemcsak a megszállás napjait kísérte figyelemmel, hanem a megszállással járó egyéb tényezőket is. A déli vármegyék javainak, nyersanyagainak lefoglalása is aggodalommal töltötte el a közvéleményt. Ennek megfelelően a gazdasági kérdés is komoly visszhangra talált a fővárosi, de a bánsági lapok hasábjain is.

Az Ujság 1918. november 23-i számában közölte Erdős Renée *Ébresztő* című versét. Első sora azokat a jelzőket használta, amelyek a köztudatban is hivatkozási pontként szolgáltak: *Erdély bérceiért, Bánát búzájáért*. A verssor szimbolikusan is tükrözi az akkori közgondolkodást. A szerb megszállás következtében a Károlyi-

⁹⁰ A torontálmegyei szerb megszálló csapatok parancsnokának Op. 4826. sz. rendelete. *Torontál*, 1918. december 13. 2.

⁹¹ A délvideki vasutak a szerbek kezében. *Az Est*, 1918. november 16. 3. Vö.: A vasúti forgalom rendezése a délvideken. *Az Ujság*, 1918. december 6. 11. Vö.: Magyarország vasútforgalom nélkül. *Budapesti Hírlap*, 1919. január 12. 13.

⁹² A vasúti forgalom rendezése a délvideken. *Az Ujság*, 1918. december 6. 11.

⁹³ Temesvárott tilos minden politikai gyülekezés. *Torontál*, 1918. december 13. 2.

⁹⁴ Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947*. Budapest, Helikon, 2019. 184. Vö.: Jakabffy-Páll (1939): i. m. 23–24. Vö.: Schlägerei zwischen Rumänen und serbischen Soldaten. *Südungarische Bürger-Zeitung*, 1918. december 15. 3.

⁹⁵ Erdős Renée: *Ébresztő*. *Az Ujság*, 1918. november 23. 1.

kormánynak komoly gazdasági fennakadásokkal s ezekből fakadó közellátási problémákkal kellett szembenéznie, mint ahogy nagy gondot okozott a vasúti forgalom leállása is.⁹⁶ Az *Ujság* már november 21-én részletes cikkben számolt be a bánáti vármegyék megszállása okán várható élelmezési válságról, számokkal próbálva szemléltetni a helyzet kritikus voltát. Az írás az élelmiszeripari gyárak esetében arra is kitért, hogy a nagybecskereki olajgyárral már napok óta megszakadt a kapcsolat, és hogy több vagon olaj vesztelgelhet a gyárban.⁹⁷

„A tárgyaláson a kompenzáció elvére helyezkedtek és a magyar kormány tengerit, búzát és sertést, ennek ellenében burgonyát, szénát, szalmát, fát, szenet és zsírt kértek a bánáti megbízottaktól. Mint most halljuk, a módoszatokra nézve sikerült megállapodni. A különböző anyagokat, élelmiszereket és egyéb árukat a Temesvárott a Bánáti Néptanács hathatós felügyelete alatt működő központ szerzi be és azokból elsősorban a megszálló csapatokat, azután pedig a lakosságot látja el, a fennmaradó felesleget pedig az országnak a demarkációs vonalon túl lévő területére szállítja. Az áruk elosztását a bánáti kormánybiztosság közellátási osztálya fogja végezni s ez fog szigorúan ügyelni arra, hogy a Bánát területéről csak a tényleges feleslegek szállítsanak el. A magyar kormány biztosítékot vállalt arra nézve, hogy a bánáti kormánybiztosság területén lévő lakosság ipari cikkekkel, gyógyszerekkel, fűszerekkel és mindennemű, a kormány által a közfogyasztás céljaira beszerzendő anyagokkal legalább olyan mértékben láttassák el, mint az ország egyéb részeinek lakossága. A bánáti kormánybiztosság által elszállításra átengedett áruk elszállítására szükséges vagonokat a magyar népkormány bocsátja rendelkezésre. A kormány elismeri a kormánybiztosságnak a szállítások ellenőrzésére való jogát. Az egész akció pénzügyi lebonyolítását a magyar kormány garantálja. Ez a megállapodás a megszálló hadseregek főparancsnokságának hozzájárulása után lép érvényre.”⁹⁸

Az idézett cikk jól mutatja a Bánságban kialakult helyzetet. A budapesti kormány kénytelen volt a Bánáti Néptanácson keresztül megpróbálni érdekeinek érvényesítését, de a végső ellenőrző és mindent eldöntő hatalom a megszálló szerb hadseregé maradt. Ráadásul nem csak a főváros ellátása függött a déli vármegyéktől, december végén a sokkal közelebbi Szeged is élelmiszert kért.⁹⁹ Ezenkívül kisebb pánikot keltett a fővárosi gyufaválság is. A megszállás miatt ugyanis sem a bajai, sem az újverbászi, sem pedig a temesvári gyár nem tudott gyufát szállítani a fővárosba.¹⁰⁰ Az élelmiszer-ellátás akadozása, illetve annak a veszélye, hogy a főváros ellátása végleg ellehetetlenül, a karácsonyi ünnepek közeledtével érte el tetőfokát. A háromoldalú tárgyalás a budapesti kormány, a Bánáti Néptanács és a szerb hadsereg között azonban további kérdéseket vet fel a temesvári protoállammal kapcsolatban, mint a szuverenitás meglétét vagy az az iránti törekvését. Ezekre a kérdésekre azonban aligha kapható egyértelmű válasz a jelenlegi kutatások fényében.

⁹⁶ A délvidéki vasutak a szerbek kezében. *Az Est*, 1918. november 16. 3.

⁹⁷ Megszállták az ország éléskamráját. *Az Ujság*, 1918. november 21. 10.

⁹⁸ A délvidéki élelmiszerkészletek felosztása. *Az Ujság*, 1918. december 10. 10.

⁹⁹ Szeged a Bánátból kér kukoricát. *Torontál*, 1918. december 24. 2.

¹⁰⁰ A főváros gyufafánságba jutott. *Az Ujság*, 1918. december 5. 11.

A lapok értesülései szerint az impériumváltás a pénzügyet és bankszektor sem hagyta érintetlenül.¹⁰¹ „Különösen az erdélyi és a bánati intézetek forgalma igen nagy, mert a leit és a dinárt a megállapított árfolyamokon kötelesek beváltani, illetőleg forgalomba hozni”¹⁰² – írta *Az Ujság* 1919. február 6-i száma. Az újvidéki, szerb Narodna Uprava (Nemzeti Igazgatóság), a november 25-i nagy népgyűlés után megalakult Nagy Nemzeti Tanács végrehajtó szerve – amely szintén egyfajta helyi kormányként próbált működni – elrendelte a magyar koronák felülbélyegzését: ezt követően 250 lebélyegzett korona 100 dinárnak felelt meg.¹⁰³

„*Temesvárott minden munka szünetel*”¹⁰⁴

A Károlyi-kormány a belgrádi konvenció értelmében kitartott a magyar polgári közigazgatás fenntartása mellett. A *Torontál* lapjain végig lehet követni a felszabadult álláshelyek betöltésére irányuló különböző pályázati kiírásokat. Az újvidéki Narodna Uprava azonban december 4-én elrendelte a polgári hatalmat gyakorló hatóságok átvételét.¹⁰⁵ Torontál vármegye vezetésének leváltása még ezt megelőzően, novemberben többé-kevésbé zavartalanul megtörtént. Ignjat Pavlas, az újvidéki Narodna Uprava belügyi biztosa december 10-én Slavko Županski ügyvédet nevezte ki a vármegye élére.¹⁰⁶ Ez azonban csupán formalitás volt, a hatalmat ugyanis a szerb hadsereg bevonulása óta a helyi szerbek gyakorolták.¹⁰⁷

Mindeközben Belgrád és Újvidék is Đorđe Đorđević tábornoktól várta Róth elmozdítását. Đorđevićot eredménytelensége miatt áthelyezték, s helyére a keménykezűként elhíresült Pantelije Grujić tábornok került.¹⁰⁸ A temesvári lakosság körében békés magatartása miatt népszerű Đorđević elmozdítása ellen tüntetést szerveztek, s a városvezetés egy lóval ajándékozta meg a távozó hadtestparancsnokot.¹⁰⁹ A feszült helyzet miatt Róth január 15-én lemondott teljes körű kormánybiztosi pozíciójáról, helyére Jakobi került, akit viszont a szerb hatalom nem volt hajlandó elismerni.¹¹⁰ Ismeretlen okok miatt azonban Róth február elején újbóli kormánybiztosi kineve-

¹⁰¹ Vad spekuláció a devizákban. Mindenütt devizákban dolgoznak. *Az Ujság*, 1918. december 17. 5.

¹⁰² A megszállott vidékek bankjainak valutaüzletei. *Az Ujság*, 1919. február 6. 7.

¹⁰³ A földosztás hatása a Bácskában. *Világ*, 1919. február 28. 2.

¹⁰⁴ A délvidéki sztrájk. *Az Est*, 1919. február 25. 4.

¹⁰⁵ Hornyák Árpád: A Délvidék délszláv birtokba vétele 1918–1920. In Bene Krisztián – Huszár Mihály – Kolontári Attila (szerk.): *A pécsi ruszisztika szolgálatában. Bebesi György 60 éves.* Pécs, PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, 2018. 245–254. Vö.: Romsics (2019): i. m. 185.

¹⁰⁶ Slavko Županski ügyvéd ügyében internálása alatt pont Várady Imre igyekezett közbenjárni. A. Sajti Enikő: *Kisebbségpolitika és társadalomszervezés. Várady Imre (1867–1959) bánati magyar politikusi iratai.* Újvidék, Forum, 2016. 44.

¹⁰⁷ A. Sajti (2016): i. m. 46.

¹⁰⁸ Romsics (2019): i. m. 185. Vö.: Puzović (2015): i. m. 476–487.

¹⁰⁹ Geml (1924): i. m. 100.

¹¹⁰ Vö.: Milenković (1985): i. m. 99–142.

zését kérte Budapesttől.¹¹¹ A *Népszava* 1919. január 22-én terjedelmes cikket közölt, amelyben a bánási munkásság tiltakozását fejezte ki a szerb megszállás ellen.

„Tiltakozik tehát a szociáldemokrata munkásság és pedig legelsősorban a nemzetköziséget soha meg nem tagadó szerb anyanyelvű szocialisták tábora az ellen, hogy elenyésző kisebbségű szerb polgári csoportok a megszálló szerb csapatok erejével visszaélve, a többségben levő más népeket, de a munkásságot is mindenünnen kiszorítják és egy kisebbségű nacionalista burzsoáuralom anarchiáját léptették életbe.”¹¹²

A hatalomváltás Temes vármegyében 1919 februárjáig elhúzódott. A polgári hatalom leváltása csak február végén történt meg. Február 20-án az alibunári katolikus szerb ügyvédet, Martin Filipont ültették a főispáni székbe.¹¹³ A változás hírére az utcákra vonult a városi polgárság, de főleg a város munkássága, amely kitarított a magyar közigazgatás mellett. A munkásság mozgósításában Róthnak és körének minden bizonnyal nagy szerepe lehetett. Geml József polgármester visszaemlékezése szerint Róth már december közepe óta sztrájkot tervezett a szerbek erőszakos hatalomátvétele ellen.¹¹⁴ Végül 1919. február 20. és 23. között került sor arra a tömegmegmozdulásra, amelyet a sajtó később csak délvidéki sztrájkként emlegetett. Temesvárott a tömeg békésen tüntetett, elénekelve a Himnusz, a Marseillaise-t és a Kossuth-nótát, a városházára pedig a francia és szerb zászlók mellé visszakerült a magyar is, ám azt később szerb csapatok eltávolították. A sztrájkot a vasutasok kezdték, majd csatlakoztak hozzájuk a város gyárainak munkásai, továbbá a tisztviselők. A város élete február 24-re tért vissza a megszokott kerékvágásba, a gyárak újra üzemelni kezdtek, és mindenki visszatért munkájához.

Amikor polgári hatalom elmozdítása nyilvánvalóvá vált, Róth sikertelenül Gambetta francia tábornokhoz fordult a Bánáság francia védelem alá kerülése érdekében.¹¹⁵ A francia tisztkarral ápolt kiváló kapcsolatainak köszönhetően Róth és Jakobi Aradra került. A francia internálást az aradi Fehérkereszt Szállóban töltötték.¹¹⁶ Jakobi azonban később visszatért Temesvárra, ahol a szerb hadsereg bolsevista agitáció vádjával letartóztatta, és Szendrőre internálta. Ami Róthot illeti, neki a Tanácsköztársaság bukása után állítólag Budapesten kellett bujkálnia, s Temesvárra csak 1920 májusában tért vissza, ám ott újra fogságba került. Végül szeptemberben engedték szabadon, amikor nyilatkozatban kötelezte magát arra, hogy távol marad minden további nyilvános szerepléstől.¹¹⁷

¹¹¹ Romsics (2019): i. m. 187.

¹¹² A bánási szociáldemokraták az önrendelkezés jogáért. *Népszava*, 1919. január 22. 2.

¹¹³ Romsics (2019): i. m. 187. Vö.: Rusnac (2020): i. m. 145–159.

¹¹⁴ Geml (1924): i. m. 103.

¹¹⁵ Romsics (2019): i. m. 186.

¹¹⁶ Romsics (2019): i. m. 188. Vö.: A délvidéki általános sztrájk. *Népszava*, 1919. február 25. 2.

¹¹⁷ Gabriel (1928): i. m. 91.

„A Bánáti Köztársaság legenda volt...”¹¹⁸ – összegzés

1938-ban ezzel a mondattal emlékezett vissza Róth az eseményekre, hangsúlyozva, hogy ő a köztársaságot kiáltotta ki, s a bánáti/bánsági jelző csak később került a neve elé. Megvizsgálva a korabeli sajtóanyagot és a szemtanúk visszaemlékezéseit, egyértelműen részletesebb kép kapható a Bánsági Köztársaság történetéről, akár csak a Bánáti Néptanács működéséről. Ezek a források azonban mégsem elegendők a Bánsági Köztársaság teljes történetének rekonstruálásához. Ahogy a sajtóanyagok, úgy a személyes írárok is számos egymásnak ellentmondó információval szolgálnak, elég, ha a számos tárgyi tévedésre, a sajtóban megjelenő fogalomzavarra vagy a szemtanúk eltérő véleményére gondolunk. A megértés és feltárás folyamatát pedig a forrásanyagok elérhetetlensége, hiánya és ellentmondásossága tovább nehezíti.

Áttanulmányozva a rendelkezésre álló forrásokat, a Bánáti Néptanács, amely a helyi polgári hatalom gyakorló szerve volt, sokkal többször jelenik meg, mind a sajtóban, mind a visszaemlékezésekben. A sajtót olvasva láthatjuk, hogy a testület ugyan működhetett, de regionális szinten igazán sohasem tudta megszilárdítani a hatalmát. Tevékenysége csak ritkán érvényesült Temesváron kívül – Krassó-Szörény vármegye román politikusai nyíltan gúnyt is űztek belőle.¹¹⁹ Ez szorosan összefügg azzal, hogy a Bánáti Néptanácsot mindenekelőtt a temesvári magyar és német lakosság támogatta, a régió többi nemzetisége közönyösen vagy egyenesen ellenségesen viszonyult hozzá. Intézkedéseit megvizsgálva egy haladó jellegű, erősen szociáldemokrata politika rajzolódik ki, amely a régió belső társadalmának és struktúrájának alapos átszervezését tervezte, remélte. A Bánsági Köztársaság és a Bánáti Néptanács gondolata, megléte azonban messzemenőleg ellentétes volt az antant két területileg érintett szövetséges kisállamának elképzeléseivel. Nemcsak Belgrád és Bukarest tartott igényt a régióra, hanem a helyi román és szerb lakosság körében is rendkívül népszerűtlen volt Róthék elképzelése. A Bánsági Köztársaság problémáját Geml József polgármester kellő pontossággal foglalta össze: „A Bánát ezen átalakulásában azonban nem az egész Bánát vett részt; és ezért sok helyen nem is reagáltak a »Bánáti Néptanács« utasításaira. Ekként főleg csak Temesvár város maradt a néptanács fennhatósága alatt.”¹²⁰

A szerb megszállás beálltával a Bánáti Néptanács fokozatosan veszített súlyából. Ahol megtörtént a polgári hatóságok leváltása, például Torontál vármegyében, ott a szerb helyi elitek hatalma érvényesült. A szerb hadsereg megérkezésével a sajtó is inkább a megszállást követte figyelemmel, és nem a Bánáti Néptanács körüli eseményeket. A déli vármegyék elvesztésének lehetősége további politikai és gazdasági kérdések megjelenését eredményezte a különböző lapokban. A Bánsági Köztársaság utolsó mozzanatának a délvidéki nagy sztrájk tekinthető, amelynek keretei közt

¹¹⁸ Korda (1938): i. m. 7.

¹¹⁹ Jakabffy-Páll (1939): i. m. 15.

¹²⁰ Geml (1924): i. m. 93.

a régió déli városainak munkásai eredménytelenül tiltakoztak a szerb megszállás ellen.

Az ismert események fényében a Bánsági Köztársaság, illetve a hatalmi úrben létrejött államformációk elképzelése mindmáig számos kérdést vet fel. A forrásanyagok hiánya és ellentmondásossága miatt azonban megválaszolásuk további kihívásokkal jár. Mekkora szerepe volt a Bánság regionálisan is mérvadó gazdasági helyzetének a kérésállam létrejöttében? Ha ilyen erős munkásmozgalmi támogatottsága volt, miért nem egy munkásköztársaságot kiáltottak ki? Kérdésként az is felmerül, hogy miért a Bánságban jött létre ez a regionális, transznacionális próbálkozás, hiszen a kutatások azt mutatják, hogy a régiónak nem voltak nemzetiségeket átfogó, történeti hagyományokra építő képzetei, és minden nemzeti elit szigorúan saját szempontjai alapján értelmezte a Bánságot.¹²¹ A kérdések megválaszolása további kutatásokat igényel.

Felhasznált irodalom

- A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, Napvilág, 2004.
- A. Sajti Enikő: *Kisebbségpolitika és társadalomszervezés. Várady Imre (1867–1959) bánati magyar politikus iratai*. Újvidék, Forum, 2016. 44.
- Beneš, Jakub S.: A „zöld káderek” és Ausztria–Magyarország összeomlása 1918-ban. *Ponthes. Határ – Változás – Átmenet*. (A PTE BTK Történettudományi Intézetének Évkönyve. 3.) Pécs, PTE BTK Történettudományi Intézet, 2020.
- Bjelica, Slobodan: Srpsko-rumunski spor oko Banata u Prvom svetskom ratu. In Vladislav Puzović (szerk.): *Pravoslavni svet i Prvi svetski rat*. Beograd, (k. n.), 2015.
- Borsi-Kálmán Béla: *Ifj. Niamessny Mihály és a temesvári Levente-per (1919–1920)*. Budapest, Helikon, 2010.
- Fleisz János: *Az erdélyi magyar sajtó története 1890–1940*. Pécs, Pannónia Könyvek, 2005.
- Gabriel, Josef: *Fünfzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung*. Timișoara, Schwäb, 1928.
- Geml József: *Emlékiratok polgármesteri működésem idejéből*. Timișoara, Helicon, 1924.
- Gulyás László: A Bánság a török kiűzésétől 1918-ig. In Horváth Gyula (szerk.): *Dél-Erdély és Bánság*. Pécs–Budapest, Dialóg Campus, 2009. 25–42.
- Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története*. Budapest, Jaffa, 2018.
- Hornýák Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*. Újvidék, Forum, 2004.
- Hornýák Árpád: A Délvidék délszláv birtokba vétele 1918–1920. In Bene Krisztián – Huszár Mihály – Kolontári Attila (szerk.): *A pécsi ruszisztika szolgálatában. Bebesi György 60 éves*. Pécs, PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, 2018.
- Hrabak, Bogumil: *Dezertersvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslavenskim zemljama 1914–1918*. Novi Sad, Filozofski fakultet, Institut za istoriju, 1990.

¹²¹ Varga Bálint: Nemzeti és regionális történelem egy sokszínű térségben: a bánsági történetírás a hosszú 19. században. *Korall*, 16. (2015), 62. 150–166.

- Jakabffy Elemér – Páll György: *A bánsági magyarság húsz éve Romániában (1918–1938)*. Budapest, Studium, 1939.
- Kókai Sándor: Illúziók és csalódások: A Bánsági Köztársaság. *Közép-Európai Közlemények*, 2. (2009), 2–3. 63–74.
- Kővágó László: *A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben*. Budapest, Akadémiai, 1964.
- Marchut Réka: A Bánáti Köztársaság. *Rubicon Online*. Online: www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_banati_koztarsasag
- Milenković, Toma: Banatska republika i mađarski komesarijat u Banatu: (31. oktobar 1918 – 20. februar 1919.). *Zbornik Matice Srpske za istoriju*, (1985), 32. 99–142.
- Németh Ferenc: *A nagybecskereki sajtó története (1849–1918)*. Újvidék, Forum, 2004.
- Révész Tamás: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadsereg 1918–1919-ben*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019.
- Réz, Heinrich: *Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918*. München, Verl. für Hochschulkunde, 1935.
- Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947*. Budapest, Helikon, 2019.
- Rusnac, Mircea: A Bánsági Köztársaság (1918. október 31. – 1919. február 21.). In Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *Impériumváltás Erdélyben (1918–1920)*. Kolozsvár, Korunk Komp-Press – Iskola Alapítvány, 2020. 145–159.
- Mošorinski, Svetozar: Učešće u Banatskoj republici i u Komuni u Budimpešti 1919. *Zbornik matice srpske za društvene nauke*, 22. (1959). 150–157.
- Varga Bálint: Nemzeti és regionális történelem egy sokszínű térségben: a bánsági történetírás a hosszú 19. században. *Korall*, 16. (2015), 62. 150–166.
- Wendt, Christopher: „Hungary – Republic: The King has Abdicated.” A Report from Timișoara/ Temesvár – November 1, 1918. *Nepostrans*, 2018. november 1. Online: <https://1918local.eu/hungary-republic-the-king-has-abdicated-a-report-from-timisoara-temesvar-november-1-1918/>

Hírlapok

- A Bánát élelmezése. *Torontál*, 1918. november 23.
- A bánáti szociáldemokraták az önrendelkezés jogáért. *Népszava*, 1919. január 22.
- A bevonuló szerb csapatok parancsnokánál Verseczen. *Az Ujság*, 1918. november 13.
- A debreceni királylátogatástól a temesvári forradalomig. *8 Órai Ujság*, 1927. december 25.
- A déli helyzet. *Torontál*, 1918. november 6.
- A délvidéki általános sztrájk. *Népszava*, 1919. február 25.
- A délvidéki élelmiszerkészletek felosztása. *Az Ujság*, 1918. december 10.
- A délvidéki sztrájk. *Az Est*, 1919. február 25.
- A délvidéki vasutak a szerbek kezében. *Az Est*, 1918. november 16.
- A fosztogatások felett Temesvárott ítéleznek. *Torontál*, 1918. november 15.
- A földosztás hatása a Bácskában. *Világ*, 1919. február 28.
- A főváros gyufaínségbe jutott. *Az Ujság*, 1918. december 5.
- A helyzet a vidéken. *Az Ujság*, 1918. november 5.
- A megszállott vidékek bankjainak valutaüzletei. *Az Ujság*, 1919. február 6.
- A román Internacionalista szocialisták külön köztársaságot akarnak. *Népszava*, 1919. január 2.
- A szerbek Nagybecskereken. *Világ*, 1918. november 30.

- A torontálmegyei szerb megszálló csapatok parancsnokának Op. 4826. sz. rendelete. *Torontál*, 1918. december 13.
- A válság megoldása felé. *Népszava*, 1918. december 12.
- A vasuti forgalom rendezése a délvidéken. *Az Ujság*, 1918. december 6.
- A vidéken is rendet teremtenek. *Népszava*, 1918. november 9.
- Bartha a Délvidék kormánybiztosa. *Torontál*, 1918. november 9.
- Berthelot tábornok szemet ígér. *Az Est*, 1918. december 31.
- Berthelot útja Magyarországon, Temesvárott és Aradon. *Budapesti Hírlap*, 1918. december 31.
- Colović üdvözlí az egybegyűlteket. *Sloga*, 1918. január 4.
- Der serbische Nationalkongress proklamiert die Losreisung von Ungarn. *Südongarische Bürger-Zeitung*, 1918. december 1.
- Die Judenschaft Südungarns für die jüdische Nationalautonomie. *Südongarische Bürger-Zeitung*, 1918. november 17.
- Die Konstituierung des Banater Volksrates. *Südongarische Bürger-Zeitung*, 1918. november 3.
- Die Sozialdemokraten gegen den neuen Ministerpräsidenten. *Südongarische Bürger-Zeitung*, 1918. november 3.
- Egységes közellátás a megszállt területen. *Népszava*, 1919. január 2.
- Erdős Renée: Ébresztő. *Az Ujság*, 1918. november 23.
- Erélyes rendszabályok Torontálmegyében. *Torontál*, 1918. november 6.
- Hivatalok új vezetőikkel. *Torontál*, 1918. november 23.
- Kinevezések. *Torontál*, 1918. december 24.
- Korda István: A huszéves „Bánáti Köztársaság”, amely voltaképpen csak legenda volt és amelynek egyetlen tárgyi bizonyítéka egy Franchet D’Espèrey tábornokhoz intézett diplomáciai iratban található fel. Beszélgetés dr. Róth Ottóval a volt „Bánáti Köztársaság” kormánybiztosával. *Brassói Lapok*, 1938. december 25.
- Magyarország vasútforgalom nélkül. *Budapesti Hírlap*, 1919. január 12.
- Megszállták az ország éléskamráját. *Az Ujság*, 1918. november 21.
- Megszűnik a temesvári közéleti kormánybiztosság. *Torontál*, 1918. november 15.
- Mi történt az országban. *Torontál*, 1918. november 1.
- Mitrovica megszállása. *Torontál*, 1918. november 6.
- Nagybecskerek csatlakozása a nemzeti tanácshoz. *Torontál*, 1918. november 1.
- Népparlamentté alakítják át a bánáti néptanácsot. *Az Est*, 1919. január 1.
- Rendcsinálás a vidéken. *Budapesti Hírlap*, 1918. november 9.
- Reorganisation des Banater Volksrates. *Südongarische Bürger-Zeitung*, 1918. november 21.
- Reorganisation des Banater Volksrates. *Südongarische Bürger-Zeitung*, 1918. december 15.
- Róth Ottó dr. a Bánát kormánybiztosa. *Torontál*, 1918. november 23.
- Róth Ottó dr. kormánybiztosi megbízatása. *Torontál*, 1918. november 15.
- Schlägerei zwischen Rumänen und serbischen Soldaten. *Südongarische Bürger-Zeitung*, 1918. december 15.
- Standrecht. *Südongarische Bürger-Zeitung*, 1918. november 7.
- Statárium egész Torontálmegyében. *Torontál*, 1918. november 6.
- Szeged a Bánátból kér kukoricát. *Torontál*, 1918. december 24.
- Szerb napilap Nagybecskereken és Temesváron. *Az Est*, 1918. december 14.
- Temesvár kényszerszegadóztatása. *Torontál*, 1918. november 6.
- Temesvárott éjfélkor van záróra. *Torontál*, 1918. december 24.

Temesvárott tilos minden politikai gyülekezés. *Torontál*, 1918. december 13.

Vad spekuláció a devizákban. Mindenütt devizákban dolgoznak. *Az Ujság*, 1918. december 17.

Wer nicht arbeiten will, wird abgeschoben. *Sündungarische Bürger-Zeitung*, 1918. december 12.

“Long Live Internationalism! Long Live the Whole World!” The Banat Republic in the Light of the Press and the Memoirs

The story of the Banat Republic is a specific chapter of the collapse of Austria–Hungary. According to most researchers, the Banat Republic was a Hungarian project that intended to secure the region of the Banat within the borders of the Kingdom of Hungary. This special status makes research on the subject even more difficult since sources are located across borders. The following study relies on the news items published in local newspapers and media outlets from Budapest and the recollections of people who were part of the ongoing events. The paper aims to provide a detailed overview of the developments in the Banat Republic and its executive organisation, the Banat People’s Council.

Vákát oldal

Tusnádfürdő (1908)

Forrás: Fortepan / Magyar Földrajzi Múzeum / Erdélyi Mór cége